

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

MÜLAKAT / INTERVIEW

Mustafa Koç ile Gıda Çalışmaları Üzerine Söyleşi

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi (İÜSD): Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

Mustafa Koç (MK): 1972 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne elektrik mühendisliği okumak için girip, sosyolog olarak mezun oldum. Bir yıl Ege Üniversitesi Toplum Sağlığı Enstitüsünde görev aldıktan sonra 1979 yılında eşim Sedef Arat-Koç'la birlikte yüksek lisans eğitimi için Kanada'da Waterloo Üniversitesi'ne gittim. Doktoramı da yine sosyoloji dalında Toronto Üniversitesi'nde tamamladım. Tez konum Türkiye'de tütün üretiminde küçük aile işletmelerinin sorunları ile ilgiliydi. 1993 yılında Ryerson Üniversitesi'nde göreve başladım. 1990'larda *International Sociological Association*'un Tarım ve Gıda Sosyolojisi Araştırma Komitesine (RC40) katıldım ve bir süre komitenin sekreterliği görevinde bulundum. RC40, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food* dergisini çıkarıyor ve tarım ve gıda sektörlerinde küreselleşme ve tedarik zincirleri konusunda önemli katkılarda bulunuyor. RC40 benim için ikinci bir okul oldu. Kır sosyolojisinden tarım ve gıda sosyolojisine geçişimde önemli rol oynadı. 1994 yılında kuruluşuna katkıda bulunduğum Gıda Araştırmaları Çalışma Merkezi (*Centre for Studies in Food Security*) ile gıda güvencesi konusunda çalışmalara başladım. 2005'de *Food Secure Canada* (FSC) adlı bir sivil toplum kuruluşunun ve *Canadian Association for Food Studies* (CAFS) adlı gıda araştırmaları derneğinin kuruluşlarında rol oynadım ve kurucu başkanlıklarını yaptım. CAFS'ın çıkardığı *Canadian Food Studies* dergisi bu konuda önemli katkıları olan bir yayın organı oldu. Yemek hayatım boyunca en büyük hobim oldu. Yemek yemeyi de yapmayı da çok seviyorum. İnsanın hobisi işi olunca oldukça keyifli oluyor.

İÜSD: Gıda çalışmaları alanını tanımlayabilir misiniz?

MK: Özellikle 1960'lardan itibaren kültür, çevre, kadın çalışmaları konusunda disiplinler arası veya disiplinler ötesi yaklaşımların arttığını görüyoruz. Buna disiplinlerin getirdiği baskıya isyan kadar, farklı yaklaşımların getirdiği yöntem ve analizlerden yararlanma çabası da neden oluyordu. Sosyolojinin dünyaya daha geniş açılı bir perspektiften bakması sanırım sosyologların disiplinler arası çalışmalarda daha etkin

Atf: Koç, M. (2020, 20 Haziran). Mustafa Koç ile gıda çalışmaları üzerine söyleşi (İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Görüşen). *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 39–42. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0100>

rol oynamalarına neden oldu. Gıda çalışmalarını sosyal ve beşerî bilimlerin teorik ve metodolojik yaklaşımlarından beslenen, tarım ve gıdaya sistemik bir bakış açısıyla, tarladan sofraya ve hatta çöplüğe kadar, insanların birbirleri ve doğa ile girdikleri ilişkileri incelemeyi hedefleyen disiplinler arası bir yaklaşım diye tanımlayabiliriz.

İÜSD: *Gıda çalışmaları alanı neden çok disiplinli ve eleştirel olmalı?*

MK: Gıda maddi ve sembolik yanıyla yaşamın her evresini ilgilendiren bir olgu. Pek çok akademik disiplin kendi bakış açılarından gıdayı, beslenmeyi ve yemek kültürünü araştırmışlar. Biyoloji ve beslenme uzmanlığı, coğrafya, tarih, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji, gastronomi, felsefe, tarım ekonomisi, gıda mühendisliği vs. gıda ve insan ilişkilerini, beslenme bozukluklarını, gıdanın ve yeme içme alışkanlıklarının biyolojik, kimyasal ve kültürel boyutlarını, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde karşılaşılan sorunları incelemişler. Bu yüzden gıda araştırmaları bu sorunlar arasındaki ilişkileri incelerken var olan yapı ve kurumların katkılarını sorgulayan, nasıl daha adil, sürdürülebilir ve sağlıklı bir gıda sistemi kurulabilir diye kafa yoran, çok disiplinli ve eleştirel bir yaklaşımı savunuyor.

İÜSD: *Gıda sistemi kavramını kısaca açıklayabilir misiniz?*

MK: Gıda sistemi insanların kendilerini yeniden üretebilmeleri amacıyla doğayla ve diğer insanlarla girdikleri ilişkileri ve bunları kapsayan toplumsal yapılar, kurumlar ve süreçler bütünüdür. Modern gıda sisteminin tarihi kapitalizmin son beş yüz yıllık tarihi ile başlat. Sistemik yaklaşım, yapısalcı sosyolojinin getirdiği, parçaların birbirleri ile ilişkisini ve bunların tümü oluşturmaktaki rollerini, işlevlerini inceleyen bir bakış açısı. Somut oluşumları soyutlamamıza katkıda bulunduğunca yararlı ama, sınırları da olan bir analitik araç da diyebiliriz.

İÜSD: *Covid-19 salgını sırasında ve sonrasında gıda neden önem kazandı? Neden daha da önem kazanacak? Küresel gıda krizinin derinleşmesini öngörüyorsunuz?*

MK: Tüm afetlerde olduğu gibi insanların ilk aklına gelen endişelerden biri gıda güvencesi. Sokağa çıkma yasaklarının ilanı üzerine pek çok kişi panik halinde gıda stoklamaya başladı. Ama, gerek merkezi devlet ve belediyelerin uyarıları, gerekse de tedarik zincirlerinin etkin çalışması sayesinde ciddi bir gıda krizi yaşanmadı.

Küresel alanda da Mayıs 2020 sonu itibarıyla FAO gıda fiyatları endeksi şeker dışında son 17 ayın en düşük seviyesinde seyrediyor. Fiyatlardaki bu düşüş tüketici açısından iyi bir şey gibi görünse de üretici açısından sıkıntı verici bir durum. Gıda sektöründe özellikle taze sebze ve meyvede, et, süt ve deniz ürünlerinde sorunlar yaşandı ve yaşanmakta. Tarım işçileri, et kombinaları, perakende sektörü ve ev servisinde çalışan işçilerin sağlık ve geçim sorunları ihmal edilmemesi gereken alanlar. Özellikle uzayan sokağa çıkma yasaklarında panik salımlar veya tedarik zincirinde

kopmalar, gecikmeler üretici ve tüketiciyi mağdur etme riski taşıyor. COVID aşısı bulunana kadar bu riskler devam edecek gibi görünüyor.

En büyük sıkıntı, hastalık nedeni ile yaşanan küresel ekonomik durağanlık. Şu ana kadar en zengininden en yoksuluna tüm ülkeler para basarak, borçlanarak sıkıntıyı ertelemeye çabaladılar. Ama yolun sonuna gelindiğinde birilerinin bu borçları ödemesi gerekecek. Piyasadan para çekmek amacıyla artan vergi zaten zor durumdaki yükü dar gelirlileri vuruyor. Küresel düzeyde bir ekonomik ve siyasi krize gebe gibi görünüyor dünyamız. Gıda güvencesini bir tedarik sorunu olarak değil, ulusal güvenlik sorunu olarak görmek, gerekli politika uygulamalarını planlamak önem taşıyor. İthalat veya gıda bankaları aracılığı ile yardımlar kısa vadeli çözümler olsa da uzun vadede çok daha büyük yapısal riskler getiriyor. Küresel iklim krizi ve olası doğal afetler zaten hassas olan dengeler için taşınmaz yükler getirebilir. Hepimizin teyakkuzda olması gereken sıkıntılı bir dönem bu. Ulus devletlerin her kademesinde, yerel yönetimler, sivil toplum kurumları ve de uluslararası kurumlarla dayanışma, koordinasyon ve iş bölümü gerekiyor.

İÜSD: Özellikle gıda güvencesi konusunda çalışmalarınız, araştırmalarınız yoğunlaşmış durumda. Gıda güvencesi kavramını kısaca açıklayabilir misiniz?

MK: Gıda güvencesi 1970lerde yaşanan ekonomik kriz sırasında ortaya atılan ve uluslararası ve ulusal düzeyde gıdaya erişimde engelleri kaldırmayı amaçlayan bir politika. 1996'daki Dünya Gıda Zirvesi'nde verilen tanıma göre, 'tüm insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri' ilkesini savunuyor. Gıda güvencesi sadece açlıkla mücadele veya insanların karınlarını doyurması sorunu değil. Kimin, nasıl nerede, ne ürettiği; kimlerin bu süreçte ne sorumluluğu olduğu, kimlerin gıdaya erişebildiği, kimlerin erişemediği de bunun bir parçası. Gıda güvencesi için gıda egemenliği ilkesinin de hayata geçirilmesini gerektiriyor kanımca.

İÜSD: Kanada'da son yıllarda gıda politikalarının oluşturulması ve yürürlüğe girmesi konusunda önemli katkılarınız ve çalışmalarınız var. Türkiye'nin gıda politikaları konusunda ne yapması lazım?

MK: Biz çok uzun bir süredir kalkınmayı sanayileşmek ve kentleşmekle eş tuttuk. Tarım ve kırsal kalkınma konularını ihmal ettik. Gıda politikası tarım politikasından, o da kırsal kalkınma politikalarından ayrı düşünülmemeli. Uzun vadeli düşünmemiz gerek. Sadece 4 yıl sonrasını değil 40 yıl sonrasını da ön gören planlar yapmamız gerekiyor. Naci Görür hocanın deprem hakkında söyledikleri gıda sistemi için de geçerli. Kısa vadeli çözümler uzun vadede daha büyük sorunlara yol açıyor. Sürdürülebilirlik uzun vadeli bir hedef. 2008-2011 gıda krizinden beri pek çok sanayileşmiş ülke de tarım, çevre, sağlık, ekonomik kalkınma ve sosyal adalet

hedeflerini kapsayan ulusal gıda politikaları konusuna adımlar atılıyor. Bu örneklerle bakıp bizim coğrafyamıza ve toplumsal gereksinimlerimize en uygun politikaları geliştirmek ve uygulamaya koymak ve arada hatalarımızı konuşmaktan da çekinmememiz lazım.

İÜSD: *Türkiye’de gıda/yemek sosyolojisi alanında hangi araştırmalara öncelik verilmeli?*

MK: Ben bir öncelik ve sınırlama getirmek istemiyorum. Ama o kadar çok çalışacak konu var ki, nereden başlasak diye şaşırıyorum. Toplumsal ve bireysel yaşamımızın her alanında yemek için başka insanlarla, hatta hiç görmediğimiz insanlarla ilişkiye geçiyoruz. Bu ilişkilerin hepsi de bir sosyolog için adeta dedektif keyfi verecek kadar heyecan verici. Söz gelimi, COVID krizi sırasında gıda sektörünün bazı alanlarında iş yerleri kapanırken bazıları hiç durmadı. Neden böyle oldu? Bunun çalışanlar için getirdiği sorunlar nelerdi? COVID krizinde kimler ne yedi, kimler aç kaldı? Pek çok meslektaşım, belki haklı olarak fazla etliye sütlüye karışmayan çalışmalarını tercih ediyor desem haksızlık yapmış olur muyum? Dünya gıda güvencesi endeksinde Türkiye 41’inci sırada yer almış 2019 yılında. Bu ekonomik hacim olarak ilk 20’de olan bir ülke için ideal olmayan bir durum. Gönül isterdi ki bu sayıda gıda güvencesi konusunda bir sürü yayın olsun. Bu olmuyorsa, kendi kendimize sormamız lazım, neden bu böyle diye.

İÜSD: *Son olarak gıda/yemek sosyolojisi alanında çalışmak isteyen araştırmacılara neler önerirsiniz?*

MK: Sosyoloji 19’uncu yüzyılda kentleşen sanayileşen Batı toplumunun kendini arayışı olarak ortaya çıkan bir akademik disiplin. 21’inci yüzyılın ilk çeyreğine doğru ilerlerken benzer sorunları küresel düzeyde yaşamaktayız. Bu sorunları tanımlamakta ve çözümler üretmekte sosyologlara önemli rol düşüyor. Gastronomlardan farkımız, çalışmalarımızın odağına toplumsal ilişki ve sorunlarımızı koymak. Gıda ve gıda sistemini de bu ilişki ve sorunları anlamak için bir laboratuvar gibi görmemiz gerekir diye düşünüyorum.